

miðvikan

Jógvan Isaksen:

Á VERÐIN, VERÐIN!

Skaldsøgan »Barba og Harra Pál« eftir Jørgen-Frantz Jacobsen

William Heinesen fortelur einastaðni, at sótu hann og Jørgen-Frantz Jacobsen og fingur sær eina øl onkustaðni í Keymannahavn, so fegnast Jørgen-Frantz stórliga, um ein fluga settist á øglasið. Hann plagdi tá at bera fram orðatakið »Sjálðan kemur fluga í feiga manna fat«. Men Jørgen-Frantz Jacobsen var feigur, tá ið hann skrivaði »Barbaru« ella »Barbu og Harra Pál«, sum hon eitur í tyðingini hjá Christiani Matras. Longu í 1922 gjørdur tuberklarnir vart við seg, og í tríatiárunum gjørdur teir so mikið um seg, at alt arbeiði var ein kapprenning við deyðan. Tá ið høvundurin andaðist á vári 1938, var »Barba og Harra Pál« næstan liðug, og nøkur smærri glopp vórðu tettaði av William Heinesen. Men tann bókmentali ræðgevin á forlagnum Gyldendal vísti handritinum frá sær við tí grundgeving, at skaldsøgan var ikki nyskapandi. Síðani bleiv William Heinesen biðin um at skoyta ein enda upp, men hyggjin noktar hann. William Heinesen fortelur: »Tá ið Jørgen-Frantz Jacobsen var deyður, bleiv eg biðin um at gera ein enda - tað haldi eg, at eg tori at opinbera í dag -, men eg tori ikki. Og í dag eri eg fegin um, at eg ikki gjørdi tað. Skaldsøgan hevur klárað seg við tí endanum, sum Jørgen-Frantz sjálvur skrivaði« (Bjarne Nielsen Brovst: Det muntre Nord).

Hesum á baki fortelur William Heinesen: »Annars hendi tá vitleysa, at Valdemar Koppel á Politiken hevði fingið hugskotið, at rithøvundurin Palle Rosenkrantz skuldi skriva bókina um. Hetta bleiv - lova Harranum! - lukkuð ikki til nakad«.

Tað var also nóg mikið sum royndi at seta fót fyri bæði skrivning og útgávu. So so skuldi ein hildið, at tann stórfringna móttøka hon fekk av lesarum og ummælum hevði tryggjað henni sess í bæði donskum og føroyskum bókmentum? Hjá lesarunum: ja. Hon er prentað og uppافتprentað í mongum hundræðisund eintøkum um allan heim. Hjá bókmentafólki: nei. Í bókmentasøgum verður hon bara nevnd, verður vírd einar tvær reglur og so ikki meira. Danska bókmentasøgan í níggu bindum, sum Gyldendal gav út í 1984-85, ber av við hesi burturkveistran: »Hansara einasta

skaldsøga Barba og Harra Pál (1939), ein søgulig kærleikssøga, var ein bestseljari«.

Eingilskmaðurin W. Glyn Jones, sum eitt skifti var lærari í bókmentum á Fróðskaparsetrinum, ger í einari grein í tíðarritinum Scandnavica vart við hetta fyrbrigdi: »Hóast hon er heimsgitin (hon er tydd til næstan tjúgu mál), so er tað kortini eins og Barba og Harra Pál nú elvir til trupulleikar millum bókmentafólk, sum um teir ikki rættliga vita, hvat teir skulu siga um hana«.

Glyn Jones vil vera við, at ein av orsakunum er, at yrkissararnir hava krøkt seg fastar í titlulin og ikki geva tí gætur, at hann av fyrstan tíð var »Far, veröld, far væl«. Tískil smokkar helvtin av tematikkinum burturfrímillum. Um hetta skrivur William Heinesen í »Danske digtere i det 20. årh.«: »Eitt skifti hevði hann eisini í hyggju at geva skaldsøguni hjá sær titlulin »Far, veröld, far væl« eftir tí kenda og stórliga sálminum hjá Thomas Kingo, sum bókinn endurgevur brot úr, men hann helt tó, at hesin titlulin var ov átrókandi, ov langtandi«.

Skaldsøga og søgn
Karmur um skaldsøguna er søgnin »Beinta og Peder Arrheboe« úr »Færøske Folkesagn og Æventyr« hjá Jakob Jakobsen, og høvundurin hevur felt sína søgu rættliga neyvt inn í fyrmyndina. Jørgen-Frantz Jacobsen brúkar ikki bara høvuðstráðirnar í søgnini, men eisini einstakar hendingar, eitt nú Barba og landtunnan. Ein fittur partur av søgnini snýr seg kortini um tíðina, eftir at harra Pál er dømdur frá embættinum, eitt tíðarskeið, sum skaldsøgan ikki ber við. Av fyrstan tíð var hetta nú ætlanin:

...nú restar bara vanlukkan hjá Barbu (studenturin stingur av - tað er longu komið í helvti), kvølini hjá harra Páli og avsetanin, sameiningin hjá teimum báðum í armóð og í stak óførelskadum skapi. Men tygum hava rætt, tað verður tørført at geva tí snið - ja alt er treystað av tí. At enda eru tað tey tydingarmiklu gloopini, sum skulu fyllast. (Bræv til P. Stavnstrup 22. okt. 1937).

Eitt lítið ósamsvarið kemur kortini fyri í tíðarsetanini. Søgnin fer fram fyrst í

1700-talinum, meðan skaldsøgan er slutt til umleið 1760. Meiri um hetta seinni. Skaldsøgan »Barba og Harra Pál« er um ta tvífaldu prestaeinkjuna Barbu, sum fær fastur á einum triðja presti, Poul Aggersøe, ið er sendur til Føroya at veita prestastættini ábøtur. Men eftir eina tíð sleppir Barba prestinum upp á fjall og fer í staðin at halda saman við tí unga búskaparfrøðinginum Andrias Heyde, sum í sínum lagi svíkur Barbu. Bæði Barba og harra Pál taka svikini tungt, og sum tað verður sagt í tí endurgivna brotinum, var tað ætlanin at skaldsøgan skuldi fylgja søgnini longri á leið. Andrias Heyde kemur ikki fyri í søgnini, men hansara leiklutur í skaldsøguni er kortini ikki í stríð við hesa.

Beinta í søgnini æt Bente Kristine Broberg (1668-1752). Móðirin tánti við hovið hjá Fríðriki Triðja og fekk dótturina uttan fyrri hjúnalag, og noyðdist tiskil at rýma. Hon fór so til Havnar, har hon giftist sorinskrivararum Peter Broberg. Hann, ið fortelur hetta, er Hans M. Debes. Skráddar Debes kallaður, og hann er vísur í, at Beinta var dóttir Fríðriki Triðja. (Hans M. Debes: »Søgur úr gomlum døgum«).

Hans M. Debes veit eisini at siga, at Beinta átti fimm børn, meðan Barba í skaldsøguni ikki fær børn. Hetta kundi verið tikið sum eitt

tyðningarmikið frávik, men søgnin nevnr ikki børn, og sostatt hevur Jørgen-Frantz Jacobsen hildið seg innan fyrri sett mark. Barba er kortini yngd í skaldsøguni. Í samrøðuni millum Johan Hendrik Heyde og Andrias Heyde í endakapitlinum verður nevnt, at Barba er 29 og Andrias 23. Í veruleikanum var Beinta 37, tá ið hon giftist við tí tretivu ára gamla Peder Arrheboe. A teimum døgum var tað ikki óvanligt, at ein nýkominn prestur giftist einkjuni hjá undanmanninum, og mangani var aldursmunurin væl størri enn frímillum Beintu og Peder Arrheboe.

Uppbygging
Upprunatitlulin »Barbara« kann hava við sær, at tú ikki vernast, at tað í veruleikanum er harra Pál sum er høvuðspersónur, og at tað er gjøgnum hann, at lesarin í stóran mun sær hendingar og persónar. Tað er ikki fyrr enn í endakapitlinum, at Barba eitt bil gerst sjónarhorn, men uttan at lesarin kannast við hana. Afturfyri er hon kjarin í skaldsøguni, tann depul, sum alt snarar um: »Og kortini var hon tann knórin, sum allar hansara lótir mólu um«. Í hesum føri er tað nú ikki harra Pál, men tann nýkomni Andrias Heyde, ið letur seg tala.

Í bygnaði leggur skaldsøgan seg upp at sjónleikinum, og hvørt einstakt ka-

pitul er sum ein táttur, og tað er bara í hendinga føri, at tað verður litið aftur í tíðina. Tey flestu kapitlini kundu uttan stórri háva verði leikt á palli, og í hesum er skrivningarlagið ikki ólíkt tí hjá danska høvundinum Herman Bang. »Barba og Harra Pál« er hartil klassisk á tann hátt, at hon snýr seg um einstaklingin og hansara viðurskiftir við umheimin. Frígeringin hjá einstaklinginum frá døgnum og tvingisli er eitt aðaltema.

Skaldsøgan fevnir um hálvt annað ár - ein tíðarfesting kemur fyri á triðju síðu: »Hvør sær grind í november mána, ha?« - frá harra Pál kemur fyri at reformera føroysku prestastættina, til hann sum ein vátligur og sligin maður hevur hótanina um at verða avsettur hangandi yvir sær. Í fleiri kapitlum er harra Pál ikki miðdepil, er bara til staðar, men kortini er umleið helvtin av skaldsøguni sædd við eygunum á harra Páli.

Ironi

Av vinmonnunum William Heinesen og Christiani Matras verður Jørgen-Frantz Jacobsen lýstur sum ein maður, ið væl dámdi at nýta ironi sum vápn, og júst hetta amboð verður nógv brúkt í skaldsøguni - einahelst í myndamálinum. Í innangangskapitlinum standa nakrir havnarmenn fyri einki í krambúðini hjá kongliga handlinum og ætla um »Fortúnu«, sum er væntandi úr Keymannahavn: »Tíðindini vóru vend og vend eins og ein tugga«. Og myndin av samrøðuni gerst ikki minni speisom, tá ið Katrina í Kjallaranum kemur inn í krambúðina: »...teimum dámdi lítið, at konufólk legði seg út í teirra skilatos um sjógv og skip«.

Orðaval og umstøður eru eisini minni enn so í samsvári, har teir báðir Marflugan og Sámál á Vippuni kenna sín heidur klinktan: »ein hólmgonga við eygnakøstum«, »liðarálopið«, »hann var hermaður og dugdi at skjóta«, »eykakot«, »skotrið«. Málburðurin er næstan sum ein fyribodan um ta fronska flota-vitjanina.

Eftir at kirkjufólkið hevur hoyrt eina óvanliga tyktandi prædiku, fer tað hastandi hvørt lí sín við eini kenlsu av at vera reinsað. Høvundurin hevur hesa viðmerking: »Við lætta í huga og eins og loyst úr bondum skundadu tey sær til hús. Tey vistu

ikk, at døgurðin, sum var í vón, gav teimum veingir«. Longslur eftir nøktan á fold verður av tí einstaka útlagt sum sálarlig fullgering. Tilvingin til ta óvanligu prædikuna er tó púra av hesi verð, tí meðan harra Vensil prædika, sær hann alla tíðina konu sína undirhalda einum fríggjara í kamarinum við hús.

Kristnitrúgvín fær ikki tillutað nógvan tyðning, tá ið tað snýr seg um atburðin hjá mannabørnunum. At jarðarrikið hevur nógva at siga fyri prestin, sum prædika sær sjálvsavnokting, verður víst í kapitlinum »Veröld«, har harra Vensil ger seg til reiðar at flýggja undan 6-fríðarskipum: »Harra Vensil kom knógvandi gjøgnum Gongina við tungari byrði á baki. Hann var um at hokna undir silvurlutum, kistuklæðum og dýnum«. Broðir prest, sorinskrivarin, sum tíðum er málagn hjá høvundinum, fær ikki hildið sær: »O eyður á fold, - tú avgudur manna í skínandi mold!«.

Speið er sviðandi hvast.

Symbolikkur

Í Føroyum setir havið treytirnar, og meginparturin av bæði symbolikki og myndamáli í »Barbu og Harra Pál« stavar hiðani.

Tá ið harra Pál skal leypa inn í bátin úti í Mykjesi, ivast hann og missir lógini: »Eina ferð vóru so fræg lógi, at hann kanska kundi havt loipið inn, hevði hann verið nóg kunnugur við bát og brim. Tað var hann ikki«. Tá ið tað ræður um at vága, torir harra Pál ikki.

Mótsett tí tvýrðandi mótnum og snaræðinum hjá harra Páli, tá ið á stendur - harra Pál dugir ikki at venda sær á báti - so vága lógmaður og synirnir sær út í ódnina og klára ta tørfvora ferðina yvir um fjørðin. Aftur í móti harra Páli, so hevur lógmaður altíð tamarhald á stóðuni.

Harra Pál vil fegin lástast at sita við styrivøl, »hann var vanur at fara við fullum seglum«, men eftir giftuna við Barbu, er myndin ein onnur: »Hann kendi seg sum ein pappirbát tey seta út í ána at sigla. Men fyrri fyrst var streymurin spakur. Hann lá og snarðist higar og hagar í kærleikans íðum«.

Eftir at harra Vensil hevur heklað kirkjufólkið ígjøgnum, er tað eisini eitt annað skip, sum snarar higar og hagar: »Men inni í kirkjuni hekk Eystindiafari